

1395/04/15

| یادداشت |

روش مواجهه با سخنان رهبر انقلاب

یکی از دغدغه‌های صحیح افراد مخصوصاً دانشجویان در مواجهه با بیانات رهبر معظم انقلاب، شیوهی استفاده از این بیانات و تفهیم آن در راستای تعمیق گفت‌وگوها و رهبری یا جریان‌سازی در سطح توده‌های مردمی است. عدم مواجهه صحیح با بیانات رهبر انقلاب همواره به‌عنوان یک آسیب در میان مجموعه‌های فرهنگی انقلابی، خاصه مجامع دانشجویی، مطرح بوده است. به‌گونه‌ای که غالب محصولات رسانه‌ای یا محتوای قابل ارائه‌ی چنین مجامعی، بازنشر بی‌قید و حاشیه‌ی بیانات رهبری است یا نهایتاً با ارزش افزوده‌ی گرافیکی، تصویری و... دیده می‌شود. واگویی صرف بیانات رهبری در هر سخنرانی، بدون پیگیری و استمرار، خود به‌عنوان عاملی فزاینده در مهجور ماندن منویات رهبری تبدیل شده است؛ به‌گونه‌ای که رهبر انقلاب، خود از اینکه جوانان به‌عنوان یکی از مخاطبین اصلی بیانات ایشان گاهی به آن بی‌توجهی می‌کنند، ابراز شکایت می‌نمایند: «در این سخنرانی‌های ما هم گاهی حرف‌های خوبی در گوشه‌وکنار هست، منتها غالباً دقت نمی‌شود و همین‌طور ناپدید می‌گردد.»^۱

اگر بنا بر این باشد که در پژوهش منویات رهبر انقلاب، پا را از تکرار فرمایش‌ها فراتر بگذاریم و نیز از برخورد نظری به رویکردی عمل‌گرایانه و کاربردی گذر کنیم، نیازمندیم تا با عینکی «دانش‌جویی» و «دانش‌پژوهانه» با بیانات مواجه شویم که این خود مستلزم طی گام‌هایی است که در ذیل خواهیم کوشید تا مدلی کاربردی از این مواجهه ارائه نماییم. پیش از هر چیز اساساً باید توجه داشت که بیانات رهبری به‌منابه‌ی یک «مجموعه متن»، همانند سایر مجموعه متون در دسترس، از دو منظر قابل مراجعه است:

❖ رویکرد ترتیبی و زمانی

هدف از این رویکرد، پیگیری منویات رهبر انقلاب در شرایط زمانی روز است. مخاطبین عام و آحاد مردم عموماً در فهم بیانات رهبری چنین رویکردی دارند. عنصر «زمان» در چنین رویکردی واجد اهمیت زیاد است و به‌تبع آن، بیاناتی که حسب شرایط روز بیان می‌شوند، مورد رجوع بیشتری قرار می‌گیرند. به‌تبع ضریب اهمیت این سخن از بیانات برای عموم، در رسانه‌های عمومی نیز چنین برش‌هایی از بیانات بیشتر مورد تأکید قرار می‌گیرند. حال آنکه ممکن است در بیانات رهبر انقلاب مباحث عمیق‌تری وجود داشته باشد که عمدتاً به فراموشی سپرده می‌شود. این رویکرد هرچند به‌منظور جریان‌سازی و مطالبه‌گری در جامعه می‌تواند مفید باشد، اما عدم توجه به محتوای سایر قسمت‌های بیانات رهبری، خطر غفلت از مبانی اندیشه‌ی رهبر انقلاب را در پی دارد.

❖ رویکرد موضوعی

در این رویکرد که مستلزم تفقه و تدبیر در بیانات رهبر انقلاب و پرهیز از مواجهه‌ی سطحی و گزینشی با بیانات ایشان است، باید به‌صورت ویژه مورد استفاده‌ی «دانشجویان» واقع شود. این رویکرد که در بسیاری از متون دینی از جمله آیات و روایات نیز به کار رفته است، منظومه‌ی فکری و هندسه‌ی آرای رهبر انقلاب را در موضوعی خاص مورد تحقیق قرار می‌دهد. برای مثال، موضوع «هنر انقلاب» به‌عنوان یک موضوع مورد پژوهش، انتخاب می‌شود و سیر بیانات رهبر انقلاب در خصوص آن در طول سال‌های مختلف احصا می‌گردد. طبعاً در این مدل پژوهش، موضوعات مرتبط با شعر انقلاب، سینمای انقلابی، موسیقی انقلاب، بزرگان هنر انقلاب و نظایر این‌ها، در همه‌ی موقعیت‌ها (و به‌طور خاص در بیانات و پیام‌ها با گروه‌های مرتبط با هنر و رسانه) باید بررسی شوند.

در پژوهش با رویکرد موضوعی، پس از انتخاب موضوع، عمدتاً باید به سه پرسش اساسی در آن موضوع پاسخ داد که عبارت‌اند از: چیستی، چرایی و چگونگی. در بررسی چیستی مسئله، ماهیت موضوع و ابعاد مفهومی آن در اندیشه و نظرگاه رهبر انقلاب جمع‌آوری می‌شود. در بررسی چرایی، ضرورت موضوع، علل پرداخت به آن و آسیب‌های عدم توجه به موضوع، از منظر ایشان مورد تأکید قرار می‌گیرد. برای بررسی چگونگی پرداختن به موضوع نیز راهکارهای عملیاتی و اجرایی برای حل مسئله از دیدگاه رهبر انقلاب مدنظر قرار می‌گیرند.

❖ مدل مواجهه با بیانات رهبر انقلاب

با توجه به اینکه مجموعه بیانات رهبر انقلاب تعیین‌کننده‌ی مسیر حرکت انقلاب اسلامی و ترسیم‌کننده‌ی جهت‌گیری مطلوب و لازم اجتماع در برهه‌های مختلف زمانی است، لذا بهره‌برداری از این بیانات نیز باید «نظام‌مند» و «هدفمند» باشد. از قضا رهبر انقلاب مشابه همین دغدغه را نسبت به بیانات امام راحل رحمه‌الله دارند و مواجعه با بیانات امام را به‌عهدی دانشجویان و تشکل‌های دانشجویی می‌گذارند: «نظرات امام یک مجموعه است و خوشبختانه ثبت شده است و همین است که هست. مثل همه‌ی متونی که از آنها می‌شود تفکر گوینده را استنباط کرد، منتها با شیوه‌ی درست استنباط. شیوه‌ی درست استنباط این است که همه‌ی حرف‌ها را ببینند، آنها را در کنار هم قرار بدهند. توی آنها عام هست، خاص هست، مطلق هست، مقید هست. حرف‌ها را باید با همدیگر سنجید، تطبیق کرد. مجموع این

با توجه به اینکه مجموعه بیانات رهبر انقلاب تعیین‌کننده‌ی مسیر حرکت انقلاب اسلامی و ترسیم‌کننده‌ی جهت‌گیری مطلوب و لازم اجتماع در برهه‌های مختلف زمانی است، لذا بهره‌برداری از این بیانات نیز باید «نظام‌مند» و «هدفمند» باشد. از قضا رهبر انقلاب مشابه همین دغدغه را نسبت به بیانات امام راحل رحمه‌الله دارند و مواجعه با بیانات امام را به‌عهدی دانشجویان و تشکل‌های دانشجویی می‌گذارند

حرف‌ها، نظر امام است. البته کار خیلی ساده‌ای نیست، اما روشن است که باید چه کار کنیم. یک کار اجتهادی است. اجتهادی است که از عهده‌ی شما جوان‌ها برمی‌آید. بنشینند واقعاً گروه‌های کاری در زمینه‌های مختلف، نظر امام را استنباط کنند، از گفته‌های امام به دست بیاورند.»^۲

طبعاً مشابه همین شیوه‌ی مواجهه با بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان راهبر و تبیین‌کننده‌ی رئوس و وظایف بخش‌های مختلف، در حال حاضر برای حراست انقلاب، مطلوب است. برای بهره‌گیری هدفمند و کاربردی دانشجویان و نهادهای تبیین‌کننده‌ی آرا و نظرات مقام معظم رهبری، مدل زیر که برگرفته از مبنای و اصول پژوهش کاربردی و تلفیقی از دو رویکرد ترتیبی و موضوعی است، پیشنهاد می‌شود:

مطالعه‌ی اصل بیانات

اولین گام در فهم روشمند بیانات رهبر انقلاب، مطالعه‌ی اصل بیانات ایشان است. متأسفانه غالباً در مراجعه به بیانات رهبری، به تیرهای کوتاه و اخبار دیدارها بسنده می‌شود؛ حال آنکه در گزینش روزنامه‌ای و رسانه‌ای پیام‌های رهبری، همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، بسیاری از منویات راهگشا و تبیینی ایشان که نشان‌دهنده‌ی ابعاد و هندسه‌ی فکری رهبری است، پوشش داده نمی‌شود. یکی از توصیه‌های جدی رهبر انقلاب به دانشجویان نیز که در دیدارهای ایشان با این فشر بارها تکرار شده، همین مسئله است: «عزیزان من، سقف معرفت خودتان را سایت‌های سیاسی و اوراق روزنامه‌ها و پرسه زدن در سایت‌های گوناگون قرار ندهید. سقف معرفت شما این‌ها نیست.»^۳

گزارش تصویری: دیدار جمعی از دانشجویان

نکته‌ی مهم دیگر در این زمینه، پرهیز از رجوع به منابع غیرمعتبر بیانات رهبری است. آسیب دیگری که در برخورد با بیانات رهبری، امام و بسیاری از بزرگان دیگر شایع است، تعمیم و گسترش اقوال غیررسمی و غیرمستند مواضع یا بیانات ایشان است که خصوصاً در موضع‌گیری افراد و پیروان ایشان تأثیرگذار است. بهترین راه دسترسی به بیانات رهبری، **بخش بیانات پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار** ایشان است و رهبر انقلاب خودشان نیز از دانشجویان خواسته‌اند تا بیانات مندرج در سخنرانی‌های ایشان را به‌عنوان تنها متون ثقه مورد مطالعه قرار دهند: «من آنچه که در سخنرانی‌ها بیان می‌کنم، لب نظراتم است. اساسی‌ترین نظراتم همان‌هایی است که شما در سخنرانی‌ها از من می‌شنوید. هیچ نظری درباره‌ی مسائل جاری کشور و مسائل اسلام و مسلمین و مسائل اجتماعی وجود ندارد که من آن را درگوشی به کسی بگویم و نشود آن را در عین گفت.»^۴

تحلیل محتوا

با مطالعه‌ی بیانات رهبری و اشراف کلی نسبت به یک سخنرانی، اکنون با عینک «پژوهشگرانه» می‌توان بیانات رهبری را واکاوی نمود. استفاده از شیوه‌های تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان، از جمله کاربردی‌ترین این روش‌هاست. در این شیوه، که در زمره‌ی روش‌های پرکاربرد پژوهش محسوب می‌شود، داده‌های کلیدی متن کدگذاری می‌شوند و کلیدواژه‌ها استخراج می‌گردند. سپس حسب بسامد کاربرد در دیدار رتبه‌بندی می‌شوند. با این کار می‌توان بیشترین تأکیدات رهبری را در هر سخنرانی استخراج کرد. به‌این‌ترتیب ارزش‌گذاری دقیق‌تر و دیدی بسط‌یافته نسبت به منویات رهبری به دست می‌آید؛ چراکه ممکن است بیشترین مانورهای رسانه‌ای رایج بر قسمت‌هایی از بیانات رهبری قرار گیرد که بخش‌های اصلی و محوری سخن را تحت‌الشعاع قرار می‌دهند. با این کار می‌توان تأکید اصلی رهبری را در هر دیدار یا پیام معین نمود. سایت KHAMENEI.IR بخش‌هایی تحت‌عنوان «جستار» و «کلیدواژه» برای استفاده‌ی دانشجویان و دانش‌پژوهان تعبیه نموده است که تا حدودی امکان تحلیل محتوای بیانات رهبری را ساده می‌کند. برای افرادی که با دقت بیشتر یا مقاصد آکادمیک و پژوهشی قصد تحقیق دارند، استفاده از روش‌های پیشرفته‌ی تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان کیفی پیشنهاد می‌شود.^۵

مفهوم‌شناسی و زمینه‌پزوهی

مفهوم‌شناسی عبارت است از شناخت مفاهیم مورد استفاده در بیانات رهبری و پیدا کردن یک زمینه ذهنی نسبت به یک مسئله مطرح‌شده در بیانات. به‌عنوان مثال، در مفهومی نظیر «اقتصاد مقاومتی» که در بیانات رهبری به‌عنوان یک کلیدواژه اصلی قابل مشاهده است، نیازمند آنیم که پیش از تلاش برای مطالبه‌ی منویات رهبری در این زمینه، موضوع را به‌درستی بشناسیم؛ چراکه درک عامیانه از مفاهیم و موضوعات ممکن است به راهکارهای عملیاتی غلطی نیز منجر گردد. کمااینکه نتیجه‌ی یک پژوهش میدانی نشان می‌دهد درک عمومی از واژه‌ی اقتصاد مقاومتی هنوز تا حدود زیادی برای عموم، معادل «ریاضت اقتصادی» است و لذا مقاومت نسبت به پذیرش این مفهوم وجود دارد.

برای شناخت مفاهیم، بهتر است پیش از مراجعه به سایر منابع، از تفسیر متن به‌متن بیانات (استفاده از سایر بیانات رهبری برای تبیین دیگر بیانات) استفاده شود؛ چراکه معمولاً رهبر انقلاب پیش از ارائه‌ی موضوعات و مفاهیم مرتبط با نیازهای جامعه، طی دوره‌هایی بدو تا حدودی به چستی این مفاهیم می‌پردازند و ابعاد و حدود و تعریف آن را مشخص می‌نمایند. در رویکرد دانش‌پژوهانه نسبت به این بیانات، می‌توان علاوه بر اصل کلیدواژه، واژه‌های مرتبط (دارای رابطه‌ی ترادف، شمول یا تضاد) را نیز بررسی نمود تا نگرش جامع‌تری نسبت به کلیدواژگان به دست دهد. همچنین پیشنهاد می‌شود پس از تبیین مفاهیم مورد مطالبه‌ی رهبر انقلاب در سایر سخنان ایشان، در صورت لزوم به بررسی این مفهوم یا مفاهیم متناظر در متون و منابع دینی، گفتمان انقلاب اسلامی، قول بزرگان یا تحلیل و تبیین‌های پژوهشگران از بیانات رهبری پرداخته شود.

همچنین در زمینه‌یابی بیانات رهبر انقلاب، باید متن^۶ سخنان ایشان را در زمینه‌ی^۷ زمان و مکانی تحلیل و بررسی کرد که این بیانات در آن طرف زمانی و مکانی ایراد شده‌اند. به‌عنوان مثال، ابراز موضع نسبت به عملکرد یک کشور در موقعیت دیدار با جمعی از فرماندهان نظامی حتماً معنی متفاوتی نسبت به ابراز همین بیانات در یک دیدار عمومی دارد. یا توجه به زمینه‌ی طرح بحث «شیخون فرهنگی» یا «نفوذ» در یک بازه‌ی زمانی خاص از تاریخ، می‌تواند در درک بهتر از ابعاد این مسئله راهگشا باشد.

با مطالعه‌ی بیانات رهبری و اشراف کلی نسبت به یک سخنرانی، اکنون با عینک «پژوهشگرانه» می‌توان بیانات رهبری را واکاوی نمود. استفاده از شیوه‌های تحلیل محتوا و تحلیل گفتمان، از جمله کاربردی‌ترین این روش‌هاست. در این شیوه، که در زمره‌ی روش‌های پرکاربرد پژوهش محسوب می‌شود، داده‌های کلیدی متن کدگذاری می‌شوند و کلیدواژه‌ها استخراج می‌گردند.

این گام از پژوهش برای دانشجویانی که می‌خواهند به تولید منطق حاکم بر بیانات رهبر انقلاب در جمع‌های دانشجویی و غیر آن بپردازند، بسیار کلیدی است؛ چراکه جایگاه رهبر انقلاب این اقتضا را ندارد که الزاماً برای بیان یک گزاره، منطق حاکم بر آن را نیز بیان کنند، بلکه این وظیفه‌ی دانشجویان است که تعاریف، علل و زمینه‌های آن را بررسی کنند و در گام‌های بعدی، برای تحقق آن تلاش کنند. اتفاقاً رهبر انقلاب نیز در پاسخ به دانشجویی که خواستار تبیین مفهوم برخی از کلیدواژگان به‌کاررفته توسط رهبری شده بود، چنین پاسخ دادند: «شما جوانانی که گفتیم افسران جوان مقابله‌ی با جنگ نرم هستید، از من نپرسید که نقش ما دانشجویان در تخریب مسجد ضرار کنونی چیست. خوب، خودتان بگردید نقش را پیدا کنید.»^۸

◆ دسته‌بندی مطالب

پس از آنکه مهم‌ترین مسائل مطرح‌شده در هر دیدار یا پیام رهبر انقلاب استخراج شد، می‌توان موضوعات مختلف را دسته‌بندی و محوربندی کرد. سایت KHAMENEI.IR در بخش **نقشه‌ی راه**، محورهای اصلی موضوعی هر یک از بیانات را استخراج کرده است، اما با توجه به محل استفاده از این بیانات، می‌توان دسته‌بندی‌های فراگیر و متنوعی ارائه نمود. به‌عنوان مثال، در مطالبات دانشجویی امکان تفکیک بیانات رهبری به مباحث عملیاتی (جریان‌ساز) و مباحث بینشی (نگرش‌ساز) وجود دارد که در دسته‌ی اول، آن بخش از مباحث رهبر انقلاب مدنظر قرار می‌گیرد که مستقیماً به لزوم اجرای اقدامی ساختاری یا مردمی در کشور اشاره دارد و در دسته‌ی دوم، مباحث ریشه‌ای‌تر که سازنده‌ی نظام فکری و بیانگر مبانی نظام و قرائت رهبر انقلاب از دین، جامعه، سیاست و... است، مدنظر قرار می‌گیرد.

◆ مطالبه‌گری

واپسین گام و البته مهم‌ترین گام در مواجهه‌ی دانشجویی با بیانات رهبر انقلاب، مطالبه‌گری است. به‌منظور مطالبه‌ی منویات رهبری، پیش از هرچیز بایستی مراجع و مصادیق مطالبات معین گردند. برخی مطالبات رهبری به مطالبات اجتماعی ایشان بازمی‌گردد که مخاطب آن توده‌ها، گروه‌های مختلف مردمی یا فعالان عرصه‌های مختلف (فعالان دانشجویی، نخبگان علمی و فعالان اقتصادی، فرهنگی و...) هستند.

البته در یافتن رؤس مطالبات رهبری، نکته‌ی بسیار حائز اهمیت، تخصصی کردن مطالبات در راستای توانمندی یا نیازهای تخصصی است. به این معنا که شیوه‌ی رایج مطالبه‌گری بیانات رهبری که صرفاً با نقل عین منویات رهبری همراه است، کم‌اثرترین شیوه‌ی مطالبه‌گری است. حال آنکه می‌توان با یافتن راهکارهای عینی تحقق بیانات رهبری، به این بخش از مطالبات جامه‌ی عمل پوشاند. اشتباه مذکور توسط بسیاری از نهادهای دولتی و غیردولتی تکرار می‌شود. به این ترتیب که صرفاً انعکاس مواضع و بیانات رهبری در جزوات و بروشورهایی در ادارات گوناگون و نهادهای تابعه در دستورکار قرار می‌گیرد، بی‌آنکه راه‌های تحقق این مطالبات در بخش‌های مرتبط با این نهادها بررسی و تبدیل آن‌ها به عملیات معین در دستورکار قرار گیرد. درحالی‌که به‌عنوان مثال، وزارت جهاد کشاورزی و ادارات تابعه موظف به یافتن راهکاری تحقق مطالبات مرتبط با حوزه‌ی اقتصاد مقاومتی هستند و نه صرفاً بازخوانی کلیات و اصول اقتصاد مقاومتی مطروحه در سخنرانی‌های ایشان و چسباندن آن به دیوار. رهبر انقلاب خود از این شیوه‌ی برخورد سطحی با بیاناتشان، از جمله اقتصاد مقاومتی و غیر آن، بارها ابراز گلایه کرده‌اند: «از وقتی که این عنوان مطرح شده، شاید هزار مرتبه از طرف مسئولین (با کم‌زیادش) تأیید شده. مسئولین مختلف، فعالان اقتصادی، حتی فعالان سیاسی، مسئولین دولتی، مجلس، غیره، مکرر گفته‌اند اقتصاد

مقاومتی، اقتصاد مقاومتی. خوب است، لکن با اسم و با تکرار زبانی هیچ اتفاقی نمی‌افتد، هیچ اتفاقی نمی‌افتد. با بردن اسم دارو و تکرار اسم دارو هیچ بیماری خوب نمی‌شود. دارو را باید مصرف کرد.»^۹

در یافتن رؤس مطالبات رهبری، نکته‌ی بسیار حائز اهمیت، تخصصی کردن مطالبات در راستای توانمندی یا نیازهای تخصصی است. به این معنا که شیوه‌ی رایج مطالبه‌گری بیانات رهبری که صرفاً با نقل عین منویات رهبری همراه است، کم‌اثرترین شیوه‌ی مطالبه‌گری است. حال آنکه می‌توان با یافتن راهکارهای عینی تحقق بیانات رهبری، به این بخش از مطالبات جامه‌ی عمل پوشاند.

این دقیقاً همان مسئله‌ای است که دانشجویان و مجموعه‌های دانشجویی باید از آن احتراز کنند و خود را به مثابه‌ی تصمیم‌سازانی برای تحقق این مطالبات بدانند. از قضا این مطالبه‌گری بخشی و تخصصی‌شده برحسب دایره‌ی تأثیرگذاری و محل فعالیت یا رشته‌ی تحصیل و... یکی از مطالبات جدی رهبری از دانشجویان است. به عبارتی این دقیقاً همان نقشی است که رهبری به‌عنوان «افسران جوان جنگ نرم» برای دانشجویان متصورند: «شما افسران جوان جبهه‌ی مقابله با جنگ نرمید. اینکه چه کار باید بکنید، چه‌جوری باید عمل کنید، چه‌جوری باید تبیین کنید، این‌ها چیزهایی نیست که من بیایم فهرست کنم. بگویم آقا این عمل را انجام بدهید، این عمل را انجام ندهید. این‌ها کارهایی است که خود شماها باید در مجامع اصلی فکری‌تان، در اتاق‌های فکری‌تان بنشینید، راهکارها را پیدا کنید.»^{۱۰}

آخرین نکته درخصوص شیوه‌ی مطالبه‌گری که مورد پرسش بسیاری از دانشجویان نیز هست، مصداق‌یابی در تبیین و مطالبه‌ی بیانات رهبری است. همان‌طور که گفته شد، قرار نیست دانشجویان و مجموعه‌های دانشجویی، بیانات رهبری را صرفاً بازنشر و تکرار کنند. در راستای تبیین بیانات، بایستی مصادیق عمل یا عدم عمل به این منویات، مطالبه شوند. به‌عنوان مثال، به‌جای تأکید صرف دانشجویان بر توقع رهبری درخصوص «حمایت از کالای داخل»، عدم عمل به این توصیه توسط دانشگاه و تجهیزات مورد استفاده‌ی در آن باید مدنظر قرار بگیرد. یا حتی در سطح بالاتر، وقتی سخن از تحریف امام رحمه‌الله‌علیه می‌رود، می‌توان مصادیق تحریف اندیشه‌ی امام و ابعاد آن را برای عموم تشریح کرد.

دست‌آخر اینکه اگر دانشجویان دغدغه‌مند، که خود را موظف به پیگیری و تحقق منویات رهبر معظم انقلاب می‌دانند، با یک رویکرد عالمانه و دانش‌پژوهانه با این بیانات مواجه شوند، می‌توان به پیشبرد منویات رهبر انقلاب، چه در سطح دانشگاه و چه در فضای عمومی جامعه و بین نهادهای مسئول (با تکیه بر روحیه‌ی مطالبه‌گری عالمانه‌ی دانشجویان) امیدوار بود.

پی‌نوشت‌ها:

۱. بیانات در دیدار جمعی از جوانان، ۷ اردیبهشت ۱۳۷۷.
۲. دیدار دانشجویان و فعالین تشکل‌های دانشجویی با رهبر انقلاب، ۷ مهر ۱۳۸۷.
۳. بیانات رهبری در دیدار دانشجویان، ۱۶ مرداد ۱۳۹۱.
۴. بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جلسه‌ی پرسش‌وپاسخ دانشگاه تهران، ۲۲ اردیبهشت ۱۳۷۷.
۵. ر. ک. به: ساده، مهدی، روش‌های تحقیق با تأکید بر جنبه‌های کاربردی، تهران: بی‌نا، ۱۳۷۵.
۶. text
۷. context
۸. بیانات رهبری در دیدار با دانشجویان و اعضای تشکل‌های دانشجویی، ۴ شهریور ۱۳۸۸.
۹. بیانات در دیدار اعضای ستاد بزرگداشت روز ملی مهندسی، ۶ بهمن ۱۳۹۳.
۱۰. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان، ۴ شهریور ۱۳۸۸.